

הראם

מאת

אלקנה ביליק

הראם, הנזכר במקרא תשע פעמים¹, כולל בן ראמים שבתהלים כ"ט, ה, נתפרש באופנים מאופנים שונים: קרש (חולין נ"ט, ע"ב), Monoceros (חד-קרן אגדי), Oryx, קרנף, איל הבר, ג'אמוס², שור היער, דיסון³, שור הבר ועוד לא שלמה הרשימה. היו מבינים במקרא, שחששו פן יכשלו בפירוש שאינו מהוגן, ובתרגומם כתבו כלשון הכתוב "ראם" ואף הודו, כי מבלתי יכולת להסבירו — נהגו כן. הראם שבפרשת בלק הוא המופלא שבראמים, שכן נצטרפה אליו — בשני הכתובים שבפרשה זו מלת "תועפת" הסתומה. וגם לא נתחזר לרבים: "תועפת הראם" — למי הם⁴? אונקלוס ורבנן דאגדתא ראו בראם שבפרשת בלק תואר ולא שם של חיה ופירושו: רום⁵, גובה. בעקבותיהם הלך רש"י. ואף הוא פירש כמותם. בגמרא, באגדה על שלמה המלך ואשמדאי נאמר, גם כי "תועפות" אלו מלאכי השרת, ראם — אלו השדים (!) (גטין ס"ח, ע"ב), כמה וכמה מן המפרשים והמתרגמים שאחריהם תמכו יתדותיהם באונקלוס ובמדרשים. אמנם חזקוני וספורנו לא הפלו את הראם שבדברי בלעם משאר הראמים שבמקרא וראותו אף הם כבעל חיים מקרין, גדול, וכן סבר אבן עזרא. אמנם הוא פירש "תועפת ראם" גם אליבא דאונקלוס. אבל כמה וכמה מהמבינים במקרא פסחו על שתי הסעיפים ותרגמו, או פירשו, את הראמים שבספר אחד מספרי המקרא פירוש זה ואילו את הראם שבספר, או בפרק

1 ראם. כתיבו של שם זה במקרא אינו אחיד: ראם, ראים, ראים: כתועפות ראם לו — במדבר כ"ג, כב; כ"ד, ח; וקרני ראם קרניו — דברים ל"ג, יז; וירדו ראמים עמם — ישעיה ל"ד, ז; ומקרני ראים עניתני — תהלים כ"ב, כב; וירקידם ... כמו בן ראמים — תהלים כ"ט, ו; ותרים כראים קרני — שם צ"ב, יא; היאבה ראים עבדך — איוב ל"ט, ט; התקשר ראים בתלם עבתו — שם ל"ט, י.

2 יש אומרים, כי הג'אמוס הוא התאו שבתורה. יש המצביעים על השורש המשותף בחילוף האותיות ראם=מריא כמו כבש=כשב, שמלה=שלמה, אולם קרוב לודאי, כי בשם מריא נתכוונו בכתבי הקודש לג'אמוס.

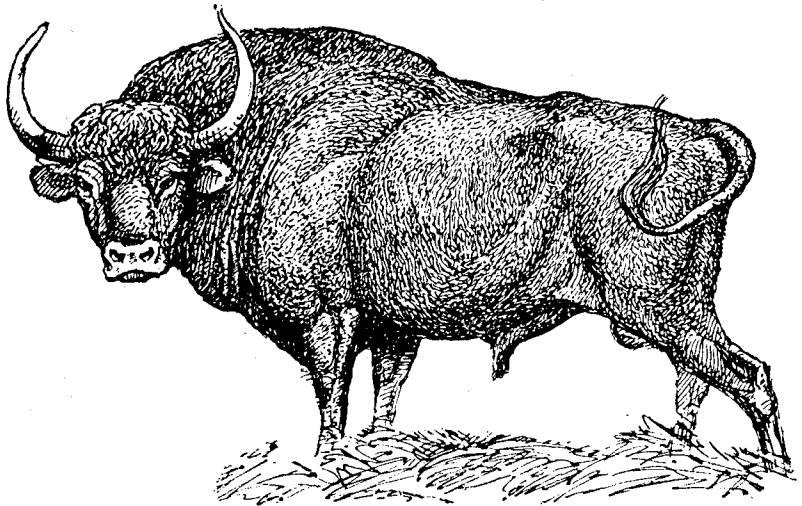
3 תרגומו של הדיסון בפשיטתא ובתרגומים הארמיים הוא: רימא, רימנין.

4 מן הראוי להזכיר את פירושו של ר' אריה ליב גארדאן איש ירושלים, "בינת מקרא": "כתועפת — יעף כנוי לגבורה נמרצה בדרך סגי נהור ... האל אשר הוציאם ממצרים ... גבורת ראם לו ואי אפשר לנצחו בשום אופן".

5 תופעה לשונית זו ידועה בשם "פעירה"=היאטיס. לדוגמה: רהט מן רוץ, בהת מן בוש, קאם מן קום.

אחר — פירוש אחר. ולא מחמת קוצר זכרון או בשל חוסר עקביות נמנעו מנתינת טעם אחד לכל הראמים שבמקרא.

ראוי הוא הראם ליחוד הדבור באריכות. וקודם כל נציין את הדעה הרווחת עתה שהראם האדיר הוא מין שור־בר גדול *Bos primigenius* שהיה מצוי בימי קדם ביערות אסיה ואירופה. יוליוס קיסר כתב עליו שגודלו כגודל הפיל. אחרון ממין השור הזה חי ביערות מאזוביה שבפולין ושבק חיים לכל חי בשנת

1672. מוסרים כי בהרי קורדיסטאן הנידחים עדין מצויים ראמים מעטים, אולם אין העדות מהימנת ואין הדברם ניראים א. מעטים מחזיקים גם כיום בדעה שהראם המקראי הוא ה־*Oryx* בעל הקרנים החדות והארוכות, המצוי עדיין במספר מועט במדבר ערב ועומד גם שם על סף הכיליון וההשמדה⁶. ויש הנוטים לפשרה ואומרים כי בתחילה כינו בשם "ראם" את שור־הבר הגדול (נמצאו תבליטים אשוריים ובהם ציור ה־*Bos primigenius* ומתחתיו כתוב בכתב היתדות *rimu*), ורק לאחר השמדתו של שור זה התחילו לכנות בשם "ראם" את ה־*Oryx* המקרין. בערבית נקרא ה־*Oryx* — רים, ומכאן התאורים שבכתובים ובדברי חז"ל ההולמים גם את השור הנ"ל וגם את ה־*Oryx*⁷.

5 נשתמר העתק ציורו של *Bos primigenius* שצויר לפני 280 שנה בידי צייר פולני לפי דוגמה חיה.

6 פרטים על האוריקס כתבנו במאמר "התאו והתוא", בית מקרא, תמוז תשי"ט.

7 המזהים ראם = *Oryx leucoryx* מסתמכים על הכתוב "ותרם כראם קרני", תהלים צ"ב, יא; ובמדרש נאמר "ראם קרניו נאות אבל אין כוחו קשה" (ספרי, וזאת הברכה, שני"ג). אלה הסוברים כי הראם הוא *Bos primigenius*, ראו לעיניהם את דברי בלק: "כתועפת ראם לך" (במדבר כ"ג, כב; כ"ד, ח) וכן במענה ה' את איוב: "התקשר רים בתלם ענתו" וכו' (איוב ל"ט, י—יב).

אף בתרגומי המקרא לאשכנזית, מהם אלה שנכתבו באותיות מרובעות, לא שפר גורלו של הראם. בתרגומו של משה מנדלסון קוראים אנו גם "ראם" וגם "וואלדשטירן"; כפילות מצויה גם במהדורת "די פינף ביכער דעס תורה" (וויצען תרנ"ט): ביפעל, איינהורן. ולא נמנה את הדברים שנאמרו בתרגומים האשכנזים האחרים המשקפים בדרך כלל את הזיהוים שהזכרנו בראשית המאמר.

אכן ב"עברי טייטש"⁸ מתגלה זהו אחר, מיוחד במינו, החוזר ונשנה במהדורות הרבות של תרגום זה, וגם בספרות האחרת הכתובה באידיש שבראשית העת החדשה. הראם הוא הוויזעל או הוויזעלטיר! זיהוי זה כולו מוקשה, זר ותמוה! הוויזל ידוע כבעל חיים טורף ממשפחת הסמוריים (Mustelidae), בעברית החדשה

8 יהדות אשכנזית, האידיית העתיקה שנכתבו בה "צאינה וראינה", וכן תורגמו בה התורה והנ"ך.

יכנוהו בשם דלק (לדברי אחרים: חומס), ואילו בספרי הטבע שבדורות הקודמים⁹ שנדפסו בחו"ל ייקרא בשם חולד, חולדה, כרכושתא¹⁰. טורף קטן זה לא יעלה בגודלו על 50 ס"מ והוא ידוע לשמצה בשל אכזריותו וצמאונו לדם. מספרים, כי בתודרו לתוך לול הוא ממית ללא רחם את כל בעלי הכנף שבו ומוצץ את דמם, אע"פ שאינו זקוק לכל הטרף. דלק זה רווח באירופה גם בימינו, אולם בארצנו הוא נדיר ביותר — לשמחתנו — אולי בגליל המערבי ובגולן, בשל בירואם של היערות הקדומים והתרחבות הישוב. היתכן, איפוא, שבעל חיים קטן זה יארח לחברה עם פרים ואבירים, ככתוב בישעיה ל"ד, ז (וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים), ומה לדלק הקטן — בעל הזנב השעיר — ולקרנים האדירות המשוות לראם הוד והדר (במדבר כ"ג, כב; שם כ"ד, ח; דברים ל"ג, יז; תהלים כ"ב, כב; שם צ"ב, יא)? וכיצד יעלה על הדעת, כי ה' הבא מן הסערה להשיב את איוב אל האמונה בצדקת ה' ואל הישועה, ידהים את האיש התם, הנבוך והמתלבט ביסורי הגוף ובדרכוכי הנפש בהצביעו — תוך שאלות במופלא — על חוסר יכולתו של האדם לאלף את הוויזעל — הוא הראם — ולהיעזר על ידו בעבודות השדה ובכלכלת המשק (איוב ל"ט, ט—יב)?! ומה טעם לתקבולת שבין "בן הוויזעל" ובין העגל המרקד ככתוב בתהלים כ"ט, ו? ואין זאת, איפוא, אלא שזיהוי זה הועלה על ידי מלמד הרחוק מן הטבע ומהחי שבו, כשם שמלמד אחר הרחוק מהמציאות תרגם: "שפיפון" — "פיפערנאטער" ... זיהוי משונה זה, שאינו מתקבל על הדעת, אף הוא מעלה מחשבות נוגות על דרך הפרשנות של מלמדים מסוימים בדורות הקודמים ... אכן, גם יהואש, שתרגם לא מכבר את התנ"ך לאידיש, אף הוא הלך בתלם העברי-טייטש, וכל "ראם" שבמקרא הפך בתרגומו המעולה והמשובח ל"וויזעלטייר", שאינו אלא חיה טורפת קטנה!

אמנם כבר נאמר: "... ואל תבוז כי זקנה אמך" (משלי כ"ג, כב), והיה מי שהעיר כי ה"פיפערנאטער" הוא צירוף של שני שמות של הנחשים "ויפער" ו"נאטער", ואף מצאתי במהדורה משנת תמ"ז "פיפירן אוטר" וגם "אוטטר" הוא שם של נחש. ואשר לוויזעלטייר — מעז אני להעלות השערה, כי מוצאו מן השם הגרמני Wisent הוא Bison Bonasus המכונה ברוסית ובכמה שפות אחרות בשם זובר¹¹. הזובר הוא שור-יער כביר העושה רושם ונראה כסמל לעוצמה ועוז קדומים. גובהו מגיע ל-1.8 מטר, אורך גופו מהראש ועד קצה הזנב כשלושה מטר וחצי ומשקלו מגיע ל-800 ק"ג. איברי גופו, וביחוד רגליו הגבוהות, מוצקים ואיתנים.

9 תולדות הארץ ליוסף שיינהאק; ראשית למודים לברוך לינדא; תולדות הטבע לש. י. אברמוביץ (מנדלי מוכר ספרים).

10 יונתן בן עוזיאל תרגם חלד (ויקרא י"א, כט) — כרכושתא (וכן לגתר: חולד — ויזיל). רש"י מסביר כרכושתא: חולדה (כבא מציעא פ"ה, א; סנהדרין ק"ה, א). החולדה נזכרת בכמה וכמה מקומות במשנה ובגמרא (פסחים א, ב; חולין ג, ו; פסחים ק"ה, ב; חולין נ"ה, א) ובאגדה הנפלאה על חולדה ובור (רש"י לתענית ח, א). כיום מייחדים את השם "חולדה" למין עכבר גדול הנקרא בפי רבים בשם "עכברוש" — שם שאין לו שחר ואין אנו יודעים את מוצאו. החולדה היא ה-rattus אולם האגדה על "חולדה ובור" עובדה בידי גולדפאון באופירה "שולמת" ובה הפך גולדפאון את החולדה לחיול.

11 ישראל אהרני ז"ל כינה את הזובר בשם תוא, תורבלא, שור הלבנון, זכרונות זואולוג עברי ב', 255.

ראשו קצר. ביחס לגופו וצורת משולש לו. קצרות גם קרניו ההדורות בדמות חרמש, המרוחקות אחת מהשניה. אזור כתפיו מגובן ויש לו מעין דבשת גדולה. חלקו הקדמי של הגוף מכוסה צמר גם שצבעו חום-שחור. לסנטרו זקן קצר וצווארו וחזהו עטויים רעמה מדובללת. הזובר היה שוכן יערות, בהם מצא את מזונו: עשב, עלנה, שרשים, פירות וקליפות עצים. לפנים היה מצוי גם בארצות הים התיכון ועצמותיו נמצאו במערות בלבנון ואף בכרמל. אולם, מסתבר, כי נעלם מאזורנו לפני דורות רבים, עוד לפני העלמו של הראם. באירופה האריך ימים יותר ובסוף המאה שעברה עוד נמצאו ביערותיה כאלפיים זוברים, רובם בפארק הביאליביאז'י שחלק ממנו היה בגבול פולניה (עכשיו כולו בתחום ברית המועצות), ומיעוטם ביערות שבהרי קוקו. השלטונות שמרו על שוריים אלה שמירה מעולה וצידם אסור. היה באיסור חמור, אולם במלחמות דורנו (וברוסיה רבו מלחמות האזרחים, כידוע) הקיץ הקץ על הזוברים שוכני היערות הנ"ל ונשתמרו רק אלה שהועברו לגני חיות ולשמורות טבע רחבי ידים. כיום אין זוברים הגדלים בר, אבל בבתי הגידול נמצאים כ-250 פרטים, כחמישים מהם בשבדיה. הדאגה לקיומו של הזובר הצילתו מכיליון חרוץ ורבה התקוה ששורי בר אלה ירבו, אם כי לא יעצמו (הנקבה ממליטה אחת לשלוש שנים).

הזובר הוא בן הבקר הקרוב ביותר אל *Bos primigenius* שחלף מן העולם. וקרוב הדבר, כי מי שהעלה לראשונה את ה"וויזעלטיר" כתרגום לראם, נתכוון ל"וויזנט" ולא העלה חרס בידו, כי אם זיהוי הקרוב ביותר לזיהוי הנראה בעינינו כנכון.

חיזוק להשערתו מצאתי ב"המגיד" שהוא "פירוש מספיק על כל העשרים וארבע" ובעל המחבר הוא "אחסיד מהר"ר יעקב בן הח' יצחק ז"ל ממשפחת רבנו בחיי", "נעתקים ללשון אשכנז בשנת תל"ה". ר' יעקב בן הר' יצחק הנודע¹² תרגם "קרני ראמים" שבתהלים כ"ב — קרנים רמות; הראמים שבתהלים כ"ט וצ"ב — תירגם ווילזטיר, ואילו הרים שבס' איוב תורגם בשני הכתובים: וויזן טיר, ונראה לי כי הוויזן טיר שבספר איוב קדם אצלו לוויזל טיר, וממנו אל הוויזנט אין המרחק רב במבטא ובהבטעה וגם בפירוש ובהוראה.¹³

12 הוא ר' יעקב אשכנזי מיאנאו (1550—1625) שחיבר את הספר "צאינה וראינה" שנדפס באידיש על ניבוי השונים והופיע ב-80 מהדורות לפחות.

13 בחמשה חומשי תורה נביאים וכתובים בלשון אשכנז תורגם בידי ר' יקותיאל בליץ (אמסטרדם תל"ה), הראם שבספר במדבר הוראתו: רום, גובה; זה שבספר דברים: "חד קרן". אף זה שבספר איוב תורגם "חד קרן". ואילו הראמים שבספר ישעיה ובפרקי תהלים תורגמו על ידו: ויזל-טירן! הראמים המתורגמים בלשון אשכנז ע"י הישיש ר' יוסף בן ר' אלכסנדר אמסטרדם, (תמ"ז) מחולקים לשנים: אלה שבספרי במדבר, דברים ואיוב — כולם אייך-הארן ואלה שבספרי ישעיה ותהלים — וויזעלטירן הם ...